

Η ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης ξεχώριζαν δύο τοποθεσίες, οι οποίες όριζαν τον παλιό οικιστικό πυρήνα της πόλης. Ανατολικά ήταν η κοιλάδα της βυζαντινής Καλαμαριάς και δυτικά η περιοχή που ονομάστηκε Çayir (Λιβάδι). Σύμφωνα με μαρτυρίες περιηγητών, κατά τον 17ο αιώνα δεν υπήρχαν κατοικίες έξω από τα τείχη. Η επέκταση της πόλης άρχισε από το 2ο μισό του 19ου αιώνα, εποχή που ξεκίνησαν να κατεδαφίζουν τα παραθαλάσσια τείχη (1866-67) και στη συνέχεια τμήματα των δυτικών και ανατολικών τειχών, στις πεδινές περιοχές της πόλης. Στη διαδικασία εκσυγχρονισμού της πόλης συνέβαλε αποφασιστικά η δημιουργία της δημοτικής αρχής το 1869.

Ως παράγοντες καθοριστικής σημασίας για τον σχεδιασμό και υλοποίηση των επεκτάσεων ήταν η κατασκευή του σιδηροδρόμου, που συνέδεσε τη Θεσσαλονίκη με τα Σκόπια (1873), το Βελιγράδι (1888), το Μοναστήρι (1894) και την Κωνσταντινούπολη (1896), μια σειρά από πυρκαγιές (1877, 1896, 1898), καθώς και η πρώτη εγκατάσταση του τραμ το 1893 (ιππήλατου) και το 1907 (ηλεκτροκίνητου). Η εικοσαετία 1890-1910 εκτιμάται από τους ιστορικούς της πολεοδομίας ως η εποχή η οποία μπορεί να χαρακτηρισθεί ως η "η κοσμοπολίτικη" περίοδος της πόλης. Είναι η εποχή κατά την οποία η εγκατάσταση δικτύων αστικών υποδομών, τα έργα εξυγίανσης που τα συνόδευαν και η μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα άλλαξαν την αστική ζωή και τη λειτουργία του χώρου στην πόλη.

Λιμάνι και ιστορική βιομηχανική περιοχή στη Δυτική Θεσσαλονίκη

Στη δυτική, εκτός των τειχών περιοχή, υπήρχαν πολλά χάνια, εργαστήρια και καταστήματα. Σε αυτήν ιδρύθηκε το 1867 ο Εθνικός Κήπος, γνωστός στα νεότερα χρόνια ως «Κήπος των Πριγκήπων» ή «Μπεστσινάρ/Μπεχτσινάρ», ως τμήμα ευρύτερης επέμβασης δημιουργίας νέας προκυμαίας και εκσυγχρονισμού των λιμενικών εγκαταστάσεων. Κύριο χαρακτηριστικό της δυτικής επέκτασης της πόλης ήταν η μεγάλη εμπορική κίνηση, αλλά και η μοναδική αφετηρία διαφόρων δρόμων προς τις γύρω περιοχές, την ελεύθερη Ελλάδα και το εξωτερικό. Παράλληλα η εγκατάσταση του πρώτου σιδηροδρομικού σταθμού, το νεώτερο λιμάνι (1896-1904), οι αποθήκες, οι πρώτες βιομηχανίες και βιοτεχνίες προσέδωσαν έναν ιδιόμορφο χαρακτήρα στη Θεσσαλονίκη, που αποτελούσε πλέον το σημαντικότερο διοικητικό, στρατηγικό, εμπορικό και οικονομικό κέντρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης, μετά την Κωνσταντινούπολη.

Οι ιστορικές εγκαταστάσεις των μεταφορών και των αστικών υποδομών (τροχιόδρομοι/τραμ, ύδρευση, φωταέριο, ηλεκτροδότηση) χαρακτηρίζονται από τη συστηματική εισαγωγή νέων υλικών και τρόπων δόμησης, τα οποία συχνά αντιστοιχούν στις εταιρείες που είχαν αναλάβει την υλοποίησή τους (βελγική για τα τραμ και την ύδρευση, γερμανική για τον σιδηρόδρομο, γαλλική για το νέο λιμάνι). Τα πρώτα βιομηχανικά κτίρια και σύνολα με τα ιδιαίτερα σημαντικά μεγέθη και τη χαρακτηριστική μορφολογία τους, ιδίως δε με τις καμινάδες τους δημιούργησαν τα νέα σημεία αναφοράς στην εικόνα της πόλης. Συνοπτικά αναφέρονται τα σημαντικότερα ιστορικά κτίρια και συγκροτήματα της περιοχής αυτής.

Στον χώρο του ιστορικού τόπου του Οργανισμού Λιμένα Θεσσαλονίκης διατηρούνται το κτίριο του Παλιού Τελωνείου (1909-1912, αρχιτέκτων Alexandre Vallaury), αποθήκες των αρχών του 20ού αι. στις οποίες στεγάζονται σήμερα τρία Μουσεία της Θεσσαλονίκης (Μουσείο Φωτογραφίας, Κινηματογράφου, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης), το κτίριο της Διοίκησης της Ελευθέρας Ζώνης (κατασκευασμένο το1905 για να στεγάσει την Υπηρεσία του Οθωμανικού Δημόσιου Χρέους, σήμερα στεγάζει το Λιμεναρχείο Θεσσαλονίκης), το κτίριο της Προνομιούχου Ανωνύμου Εταιρείας Γενικών Αποθηκών Ελλάδος (ΠΑΕΓΑ) κατασκευασμένο το 1927 για να στεγάσει αποθηκευτικούς χώρους, στέγασε τη δεκαετία του 1970 γερμανική εταιρεία ενδυμάτων και τέλος το συγκρότημα των παλιών στάβλων (1904 & 1924). Στον χώρο του Λιμένα διατηρούνται και σημαντικά στοιχεία ιστορικού μηχανολογικού εξοπλισμού, όπως παλιοί γερανοί. Στην οδό Αναγεννήσεως αρ. 10 το ιστορικό κτίριο, που σηματοδοτεί την πορεία παλιού ρέματος του Σιδηροδρομικού Σταθμού, έχει αποκατασταθεί πρόσφατα από τον Δήμο Θεσσαλονίκης.

Στον χώρο του παλιού Επιβατικού Σιδηροδρομικού Σταθμού (σήμερα Σταθμός Εμπορευμάτων) στη δυτική είσοδο της πόλης (οδός Παλαιού Σταθμού αρ. 4) διασώζονται το κτίριο γραφείων της Εταιρείας των Ανατολικών Σιδηροδρόμων και τα δύο κτίρια μηχανοστασίων. Ο Νέος Σιδηροδρομικός Σταθμός (οδός Μοναστηρίου αρ. 28) έχει σχεδιαστεί από τους Γερμανούς Kleinschmidt και Jordan το 1937 και αποτελεί σήμερα το μεγαλύτερο συγκρότημα του είδους του στην Ελλάδα. Στον Σταθμό Διαλογής το παλιό κτίριο της Στρατιωτικής στάσης της εταιρείας Σιδηροδρόμων «Jonction Salonique - Constantinople» (Δήμος Κορδελιού-Ευόσμου, οδός Νέα Μοναστηρίου 7β) είναι κατασκευασμένο το1894-1896 και λειτουργεί σήμερα ως μουσείο του Συλλόγου των Φίλων Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης.

Η οδός 26^{ης} Οκτωβρίου συγκεντρώνει τα πιο σημαντικά ιστορικά βιομηχανικά κτίρια και σύνολα της Δυτικής Θεσσαλονίκης: Το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα του Ζυθοποιείου ΟΛΥΜΠΟΣ - Κάρολος Φιξ (26ης Οκτωβρίου αρ. 47), το Παλιό Κεντρικό Αντλιοστάσιο της Εταιρείας Υδάτων (Ο.Υ.Θ./Ε.Υ.Α.Θ.), που λειτουργεί σήμερα ως Μουσείο Ύδρευσης (26ης Οκτωβρίου αρ. 49), τα Παλιά Δημοτικά Σφαγεία (26ης Οκτωβρίου αρ. 53), που έχουν πρόσφατα αποκατασταθεί από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, το πρώην βυρσοδεψείο Αδελφών Γεωργίου, που λειτουργεί σήμερα ως Ξενοδοχείο Porto Palace (26ης Οκτωβρίου αρ. 65), το πρώην βυρσοδεψείο Αδελφών Νούσια και Σια, που λειτουργεί ως μουσική σκηνή Βlock 33 (26ης Οκτωβρίου αρ. 33), το πρώην Υφαντουργείο Ιούτης Τόρρες και Σία – σήμερα χώρος αναψυχής και μουσική σκηνή «Βίλκα» (26 Οκτωβρίου – Α. Γεωργίου 21), το παλιό συγκρότημα της Εταιρείας Φωταερίου (26^{ης} Οκτωβρίου & Κεφαλληνίας) σήμερα συγκρότημα γραφείων της Περι-

φερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης. Στην ίδια περιοχή ο πρώην Αλευρόμυλος Χατζηγιαννάκη – Αλτιναλμάζη που λειτουργεί από το 1993 ως κέντρο αναψυχής και πολιτισμού «Μύλος» (Ανδρέου Γεωργίου αρ. 56).

Επί της οδού Λαγκαδά το πρώην συγκρότημα της Μακεδονικής Μεταξοϋφαντουργίας «Ήλιος» που λειτουργεί από το 1994 ως 7° Δημοτικό Σχολείο του Δήμου Νεάπολης (Λαγκαδά αρ.134).

Αξιόλογα κτίρια, συγκροτήματα και ιστορικοί τόποι της Δυτικής Θεσσαλονίκης

Το πρώην Ιεροσπουδαστήριο της Μονής Λαζαριστών (οδός Κολοκοτρώνη 25-27, περιοχή Δημοτικής Ενότητας Σταυρούπολης του Δήμου Παύλου Μελά) έχει αποκατασταθεί στο πλαίσιο της ανακύρηξης της Θεσσαλονίκης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1997 και στεγάζει το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

Το συγκρότημα του Παλιού Στρατοπέδου Παύλου Μελά (οδός Λαγκαδά), διατηρείται ως νεώτερο μνημείο και τόπος ιστορικής μνήμης (μεταξύ άλλων και χώρος κράτησης κατά την γερμανική κατοχή) και είναι ένας από τους λίγους μεγάλους αδόμητους χώρους της Δυτικής Θεσσαλονίκης.

Στη Δημοτική Ενότητα Σταυρούπολης διατηρούνται ανενεργά πολλά μεγάλα κτίσματα καπναποθηκών της μεταπολεμικής περιόδου, μαρτυρίες της μεγάλης ανάπτυξης του κλάδου του καπνεμπορίου στη Θεσσαλονίκη.

Τα συμμαχικά κοιμητήρια του Ζέϊτενλικ επί της οδού Λαγκαδά αποτελούν

Ο αλευρόμυλος Αλλατίνη στην ανατολική Θεσσαλονίκη, όπως ανακατασκευάστηκε το 1900, στη θέση παλαιότερου που είχε καεί, σε σχέδια του Βιταλιάνο Ποζέλι.

Die im Jahre 1900 umgebaute Mehlmühle Allatini in Ost-Thessaloniki nach Plänen von Vitaliano Poselli an der Stelle einer früheren verbrannten Mühle.

71. Editeur G. Bader, Salonique.

το μεγαλύτερο στρατιωτικό κοιμητήριο της Ελλάδας. Περιλαμβάνει τις σωρούς 21.000 περίπου νεκρών στρατιωτών (Σέρβων, Βρετανών, Γάλλων, Ρώσων, Ιταλών) των συμμαχικών Δυνάμεων της Entente Cordiale που πολέμησαν στο Μακεδονικό Μέτωπο της Στρατιάς Ανατολής κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η Ανατολική Θεσσαλονίκη. Η περιοχή των Πύργων

Πριν από το 1885, στην ανατολική εκτός τειχών περιοχή ο αριθμός των κτισμάτων ήταν περιορισμένος, ενώ υπήρχαν μεγάλες καλλιεργημένες εκτάσεις που άρχισαν να οικοπεδοποιούνται. Η περιοχή αναπτύχθηκε με γοργό ρυθμό. Η δόμηση συνεχίστηκε με την εγκατάσταση οικογενειών με ψηλό κυρίως εισόδημα, οι οποίες ανήκαν σε διάφορες εθνότητες. Παράλληλα όμως κατασκευάστηκαν και μικρότερα κτίρια μικροαστών, ή χαμηλών εισοδηματικά κοινωνικών τάξεων. Η αλματώδης ανάπτυξη της περιοχής συνεχίστηκε μέχρι το τέλος της περιόδου της τουρκοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα ιδρύθηκαν από τις διάφορες εθνότητες και την Οθωμανική Διοίκηση νοσηλευτικές μονάδες και δημόσια κτίρια, ακόμη και βιομηχανίες, στο πλαίσιο ενός γενικότερου εκσυγχρονισμού. Αναφέρονται συνοπτικά τα σπουδαιότερα ιστορικά κτίρια που ακόμη διατηρούνται σε ολόκληρη την ανατολική περιοχή της πόλης, εκτός του ιστορικού κέντρου της, με δημόσια χρήση (νοσηλευτήρια, βιομηχανικά), κάνοντας τέλος ιδιαίτερη μνεία στην λεωφόρο των Πύργων και τις επαύλεις της. Γίνεται επίσης μνεία και σε σύγχρονα κτιριακά συγκροτήματα, κηρυγμένα ως αρχιτεκτονικά μνημεία.

Το κτίριο ΧΑΝΘ - Χριστιανική Αδελφότητα Νέων Θεσσαλονίκης (πλατεία ΧΑΝΘ), η Αρμενική Εκκλησία (οδ. Διαλέττη 4), το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (πλατεία ΧΑΝΘ), το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης (Λεωφ. Στρατού 2), το Κτίριο Γ΄ Σώματος Στρατού – Στρατηγείο (πρώην τουρκικός στρατώνας, Λεωφ. Στρατού-έναντι Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού), το Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων (Ιταλικό Νοσοκομείο, οδ. Γ. Λαμπράκη 13), το Παπάφειο Ορφανοτροφείο «Μελιτεύς» (οδ. Παπάφη 33), το Παλιό Ρωσικό Νοσοκομείο - Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (οδ. Παπαναστασίου 21), το Γενί Τζαμί (Παλιό Αρχαιολογικό Μουσείο, οδ. Αρχαιολογικού Μουσείου 30), το Νοσοκομείο Αφροδισίων Νοσημάτων (οδ. Χαλκτδικής 51- Δελφών 124).

Η ύπαρξη, στην ανατολική περιοχή επέκτασης της πόλης, μεγάλων βιομηχανικών μονάδων δεν ήταν μειονέκτημα για την ανάπτυξή της σε μια κατεξοχήν περιοχή κατοικίας και μάλιστα κοινωνικών τάξεων μεγάλης οικονομικής επιφανείας. Χαρακτήριζαν οδούς και ολόκληρες περιοχές της πόλης, καθώς τις σημάδευαν με την παρουσία τους. Από την περιοχή αυτή θα αναφερθούμε σε δύο μόνο βιομηχανικά συγκροτήματα, από τα πλέον σημαντικά της πόλης, τα οποία εξακολουθούν με την παρουσία τους να χαρακτηρίζουν την ευρύτερη γειτονιά τους: το Κλωστοϋφαντουργείο ΥΦΑΝΕΤ (οδ. Παπάφη – Περδίκα – Ομήρου - Ιωαννίνων – Ύδρας) και το Βιομηχανικό συγκρότημα Μύλων Allatini (περιοχή "Ντεπώ", οδ. Γεωργ. Παπανδρέου – Λασκαράτου 2).

Η περιοχή των Πύργων ή των Εξοχών, η Λεωφόρος των Πύργων (σημερινές λεωφόροι Βασιλίσσης Όλγας και Βασιλέως Γεωργίου) αποτέλεσε έως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια μια από τις σημαντικότερες και χαρακτηριστικότερες αστικές ενότητες της Θεσσαλονίκης. Αφετηρία για τη συγκρότησή της στάθηκε η κατεδάφιση του παραθαλάσσιου και μέρους του πεδινού τμήματος του ανατολικού τείχους του ιστορικού πυρήνα της πόλης, γεγονός που

επέτρεψε σε πρώτη φάση τη χάραξη της Λεωφόρου Χαμιδιέ (σημ. Λεωφ. Εθν. Αμύνης) και μεταγενέστερα την επέκταση στον ευρύτερο ανατολικό περιαστικό χώρο.

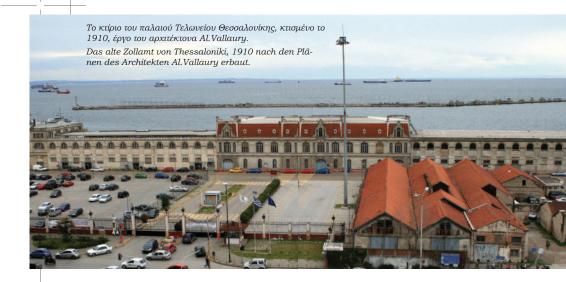
Το 1883, ο Μωραϊτόπουλος βλέπει στο χώρο αυτό εξοχικές επαύλεις εύπορων οικογενειών της πόλης, τις οποίες αποκαλεί «Πύργους». Σημειώνει, ακόμη, ότι οι επαύλεις αυτές «...καλύπτουσι μέγα μέρος της παραλίας μέχρι του ατμόμυλου του κυρίου Αλλατίνι». Έως το 1912, ο αριθμός των Πύργων εκατέρωθεν της κύριας οδού της περιοχής, της αποκαλούμενης Alatini Degirmeni (Λεωφ. Μύλου Αλλατίνι), Sahilhaneler (Λεωφ. παραθαλάσσιων σπιτιών) ή κοινότερα «Λεωφόρος των Πύργων», αυξάνεται σε εκατό. Ανάμεσά τους, κάνουν την εμφάνισή τους και μικρότερες κατοικίες λιγότερο εύπορων οικογενειών, χωρίς την παραδοσιακή διάκριση ενοτήτων με βάση το θρήσκευμα των ενοίκων τους.

Μέρος των αρχοντικών κτίστηκε με σχέδια επιφανών αρχιτεκτόνων της εποχής, όπως οι V. Poselli, P. Arrigoni και Ξ. Παιονίδης. Αξιοσημείωτο είναι ότι τόσο στα έργα των επωνύμων, όσο και των έως σήμερα ανωνύμων δημιουργών, υιοθετήθηκε ένας ιδιότυπος εκλεκτικισμός, που συνδυάζει στοιχεία νεοκλασικά, αναγεννησιακά, μπαρόκ και Art Nouveau. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει στο Château mon Bonheur με τις μεσαιωνικού ρυθμού επάλξεις και τις εξωτερικές επιφάνειες από εμφανή τούβλα, καθώς και στην Casa Bianca, όπου κυριαρχεί το Art Nouveau σε μια μοναδική ανάμειξη με κλασικιστι-

Η λεωφόρος των Εξοχών, σημερινή Βασιλίσσης Όλγας, με το ιππήλατο τραμ, σε καρτ-ποστάλ των αρχών του 20^{∞} αιώνα.

Die Exochon Allee, heutige Vasilissis Olgas Allee mit der Pferdestraßenbahn. Ansichtskarte des frühen 20. Jahrhunderts.

κά και αναγεννησιακά στοιχεία. Από την άλλη πλευρά, ο τρόπος κατασκευής και η γενική οργάνωση της κάτοψης παρουσιάζει σχετική κοινοτυπία. Σε γενικές γραμμές, τα επιβλητικά κτίρια εντάσσονται ελεύθερα μέσα σε κήπο με πυκνή βλάστηση, ενώ οι επιμέρους χώροι τους αρθρώνονται εκατέρωθεν κεντρικής αίθουσας ή διαδρόμου, στις στενές πλευρές του οποίου τοποθετείται η κεντρική είσοδος.

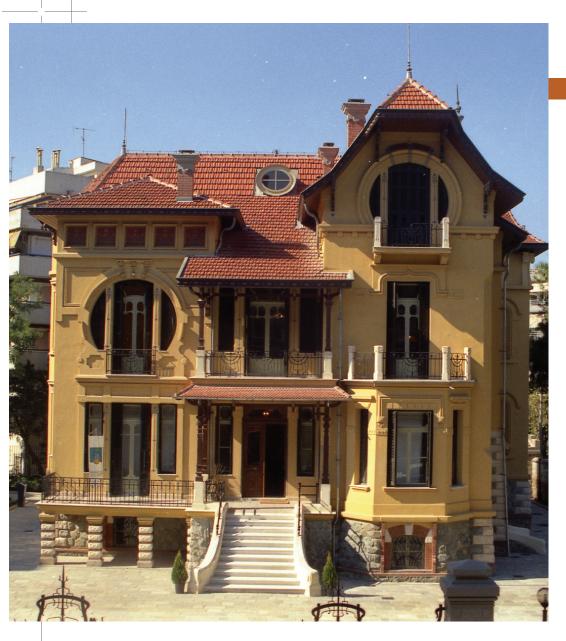
Κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, το κτιριακό δυναμικό της λεωφόρου συμπληρώθηκε από περιορισμένο αριθμό νέων κατασκευών, που συντάχθηκαν μορφολογικά με τα αρχιτεκτονικά ρεύματα της εποχής (Bauhaus, Art Deco). Παράλληλα, όμως, μεγάλο μέρος των επιβλητικών επαύλεων εγκαταλείφθηκε, λόγω της αποχώρησης των μουσουλμανικών και αρκετών εβραϊκών οικογενειών. Η ταυτόχρονη διεύρυνση του κύκλου των ιδιοκτητών, λόγω κληρονομιών ή πωλήσεων, οδήγησε στον παραμερισμό της αρχικής λειτουργίας και στην έναρξη στέγασης δημοσίων χρήσεων. Επιπλέον, μετά το 1922, πολλά από τα εγκαταλελειμμένα κτίσματα χρησιμοποιήθηκαν για τη στέναση προσφύγων. Η εγκατάλειψη εντάθηκε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εξαιτίας του βίαιου εκτοπισμού των εβραίων κατοίκων της λεωφόρου από τους κατακτητές. Επιπρόσθετα, μεγάλος αριθμός Πύργων επιτάχθηκε. Με τη λήξη της Κατοχής, το ιδιοκτησιακό καθεστώς πολλών επαύλεων μεταβλήθηκε εκ νέου, λόγω των ανθρώπινων απωλειών και των κατασχέσεων και ανταλλαγών περιουσιών που ακολούθησαν τον πόλεμο. Για τη Λεωφόρο των Πύργων, η μεταπολεμική περίοδος συνδέθηκε, όμως, πρωτίστως με τη σαρωτική ανατροπή του ιδιαίτερου χαρακτήρα της. Με την προσδοκία της εξασφάλισης καλύτερων συνθηκών διαβίωσης να υποδεικνύει στους απλούς πολίτες ως μονόδρομο την αντιπαροχή και την εξαντλητική εκμετάλλευση των οικοδομικών κανονισμών, οι δεκαετίες του 1960 και 1970 αποδείχθηκαν περίοδος μαζικής ανοικοδόμησης απρόσωπων πολυκατοικιών, αφενός στις τελευταίες ελεύθερες εκτάσεις εκατέρωθεν της λεωφόρου, και αφετέρου,

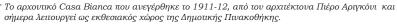

σε ορθογωνισμένους χώρους, στους οποίους κατατμήθηκαν οι κήποι των αρχοντικών.

Η πλήρης ανατροπή της οικοδομικής κλίμακας εντάθηκε από την ανέγερση πολυκατοικιών ακόμα και στη θέση των Πύργων και των μικρότερων κατοικιών, που κατεδαφίστηκαν μέσα σε συνθήκες άγνοιας και αδιαφορίας για τη νεότερη αρχιτεκτονική κληρονομιά. Από την επέλαση της αντιπαροχής σώθηκαν μόνο 22 αρχοντικά, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται σήμερα σε χρήση, ενώ ένας μικρός αριθμός τελεί υπό εγκατάλειψη.

Αναλυτικότερα, οι σωζόμενες επαύλεις είναι οι εξής (σε παρένθεση αναφέρονται παλαιότερες χρήσεις με τις οποίες έγιναν γνωστές, καθώς και η σημερινή): Βίλλα Αλλατίνι (Λεωφ. Βασ. Όλγας 198, σημερινή έδρα Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Νομού Θεσσαλονίκης), Κατοικία επί της οδού Δελφών 201 (και Λεωφ. Βας. Όλγας, δεν κατοικείται), Casa Bianca (Οικία Φερναντέζ, Λεωφ. Βασ. Όλγας 214, σήμερα εκθεσιακός χώρος της Δημοτικής Πινακοθήκης), Βίλλα Νεχαμά (Λεωφ. Βασ. Όλγας 203, σήμερα πωλητήριο βιβλίων και ιδιωτικό φροντιστήριο), Οικία Σεϊφουλάχ Πασά, Βίλλα Μορντώχ (Λεωφ. Βασ. Όλγας 162, πρώην ΙΚΑ Μαρτίου, όπου σήμερα στεγάζονται η Δημοτική Πινακοθήκη και το Ε΄ Δημοτικό Διαμέρισμα της πόλης), Βίλλα Χιρς (Λεωφ. Βασ. Όλγας 144, πρώην Α΄ Αστυνομικό Τμήμα, σήμερα ακατοίκητη), Οικία Μαρόκου (Λεωφ. Βασ. Όλγας 133, πρώην Σχολείο - Οικοτροφείο Εθνικού Ιδρύματος Προστασίας Κωφαλάλων, σήμερα γραφεία δημόσιας υπηρεσίας), Βίλλα Χατζηλαζάρου (Λεωφ. Βασ. Όλγας 131, οικία Σιάγα, εξακολουθεί να κατοικείται), Βίλλα Αχμέτ Καπαντζή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 108, πρώην Ε΄ και Η΄ Γυμνάσιο Αρρένων, σημερινό Μορφωτικό Κέντρο Πολιτιστικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος), Chateau mon Bonheur (Λεωφ. Βασ. Όλγας 110, ακατοίκητο), Βίλλα Αχμέτ και Γιουσούφ Καπαντζή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 105, πρώην ΝΑΤΟ, σημερινή έδρα Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Θεσσαλονίκης), Βίλλα Γιάκο Μοδιάνο (Λεωφ. Βασ. Όλγας 84, παλαιό Κυβερνείο, σήμερα Εθνολογικό και Λαογραφικό Μουσείο Μακεδονίας - Θράκης), Κατοικία επί της Λεωφόρου Βασ. Όλγας 71 (πρώην κτήριο Εκπαιδευτηρίων Κοραή, σήμερα παιδικός σταθμός - νηπιαγωγείο), Βίλλα Οσμάν Αλή Μπέη (Λεωφ. Βασ. Όλγας 36, πρώην Ορφανοτροφείο «Μέλισσα», σήμερα είναι έδρα του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ), Έπαυλη Χαφήζ Μπέη (Λεωφ. Βασ. Όλγας 32, σήμερα Σχολή Τυφλών), Βίλλα Τζεμποργά (Λεωφ. Βασ. Όλγας 20, πρώην Ιταλικό Προξενείο, σήμερα ακατοίκητη), Βίλλα Θεμελή (Λεωφ. Βασ. Όλγας 24, πρώην Λεβή Μοδιάνο και οικία Μιχαηλίδη), Βίλλα Γιωσέφ Μοντιάνο (Λεωφ. Βασ. Όλγας 5, Παράρτημα Α΄ Γυμνασίου Αρρένων), Βίλλα Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Όλγας 3, πρώην Α΄ Γυμνάσιο Αρρένων, σήμερα Α΄ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης), Βίλλα Ναβάρο (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 29, σήμερα έδρα ιδιωτικής εταιρείας), Βίλλα Ιβάν Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 27, στέγαζε το 12ο Δημοτικό Σχολείο), Βίλλα Αδελφών Χατζημήσεφ (Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 25, πρώην Σχολή Κωφαλάλων, σήμερα καφετέρια - εστιατόριο).

Die Villa Casa Bianca, 1911-12 vom Architekten Piero Arrigoni errichtet. Heute dient sie als Ausstellungsraum der Städtischen Pinakothek.

AUSSERHALB DER MAUERN VON THESSALONIKI

In der weiteren Region von Thessaloniki gab es zwei Orte, die hervorstechen und den alten Wohnkern der Stadt darstellten. Im Osten das Tal des byzantinischen Kalamaria-Gebiets und im Westen das Gebiet, das als Çayir (Wiese) bekannt war. Einigen Reiseberichten zufolge gab es im 17. Jahrhundert keine Häuser außerhalb der Mauern. Die Erweiterung der Stadt hat in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begonnen, als der Abriss von den Ufermauern (1866-67) und anschließend von Teilen der westlichen und östlichen Mauern in den Niederungen der Stadt stattfand. Zu den Modernisierungsprozessen hat die Gründung der Stadtgemeinde im Jahre 1869 entscheidend beigetragen.

Bedeutende Ereignisse, die zur Entscheidung der Einwohner beigetragen haben, das historische Zentrum zu verlassen, waren der Bau der Eisenbahn, die Thessaloniki mit Skopje (1873), Belgrad (1888), Monastir (1894) und Konstantinopel (1896) verband, sowie eine Reihe von Bränden (1877, 1896, 1898) und die Etablierung der Pferdestraßenbahn (1893) und späteren elektrischen Straßenbahn (1907). In der Städtebaugeschichte von Thessaloniki werden die Jahre 1890-1910 für eine Periode gehalten, die sich als die 'kosmopolitische Zeit' der Stadt bezeichnen lässt. Die Infrastruktureinrichtungen, die damit verbundenen Sanierungsarbeiten und die hohe Bautätigkeit haben zu dieser Zeit das Stadtleben und die räumlichen Funktionen der Stadt verändert.

Der Hafen und der historische Industriebereich in West-Thessaloniki

Im westlichen Gebiet außerhalb der Mauern befanden sich viele Gasthäuser, Werkstätten und Läden. 1867 wurde dort der Nationalgarten im Rahmen der Hafenmodernisierung und -erweiterung eingerichtet, der später als 'Garten der Prinzen' oder 'Bestsinar/ Bechtsinar' bekannt wurde. Hauptmerkmal des Gebietes stellten die hohen Handelsaktivitäten dar, gleichzeitig konstituierte es aber auch den einzigen Ausgangspunkt vieler Straßen zu umliegenden Gebieten, dem restlichen inzwischen freien Griechenland und dem Ausland. Ferner haben der Bahnhofbau, der jüngere Hafen (1896-1904), die Lager, die ersten Fabriken und Handwerksbetriebe einen besonderen Charakter in Thessaloniki geschaffen; die Stadt verwandelte sich somit zum zweitwichtigsten militärischen, kommerziellen und wirtschaftlichen Zentrum nach Konstantinopel in Südosteuropa. Die historischen Infrastruktureinrichtungen (Straßenbahnen, Gaswerke,

Wasserversorgungs- und Elektrifizierungssysteme) waren von einer systematischen Einführung neuer Stoffe und Bautechniken gekennzeichnet, was oft den ausländischen beauftragten Unternehmen zu verdanken war (ein belgisches Unternehmen war für die Straßenbahnen und die Wasserversorgung zuständig, ein deutsches für die Eisenbahn und ein französisches für den neuen Hafen). Die ersten Industriegebäude und -komplexe haben mit ihrer erheblichen Größe und charakteristischen Morphologie und vor allem mit ihren Schornsteinen eine neue, zentrale Anlaufstelle im Stadtbild geschaffen. Es folgt eine kurze Darstellung der bedeutendsten historischen Gebäude und Baukomplexe dieses Gebiets. Auf dem Gelände der Hafenorganisation von Thessaloniki sind folgende erhalten: das alte Zollamt (1909-1912, Architekt: Alexandre Valluary); die Lager aus dem frühen 20. Jahrhundert, die heute drei Museen beherbergen (Museum für Photographie, Filmmuseum und Staatliches Museum Moderner Kunst); das Verwaltungsgebäude der Freien Zone (1905 errichtet, um die Behörde für Osmanische Staatsverschuldung zu beherbergen, heute beherbergt es das Hafenamt von Thessaloniki); das Gebäude der Vorzugsaktiengesellschaft der Allgemeinen Lager von Griechenland' (PAEGA), das 1927 errichtet wurde, um Lagerräume zu beherbergen. In den '70er Jahren wurde dort ein deutsches Bekleidungsunternehmen und später der alte Stallkomplex (1904-1924) beherbergt. Auf dem Hafengelände wurden wertvolle Stücke historischer Maschinenausstattung wie z. B. alte Kräne erhalten.

Erst kürzlich ließ die Stadtgemeinde von Thessaloniki das historische Gebäude in der Anagenniseos Str. 10, das die Richtung des alten Wasserstroms auf dem Gelände des Bahnhofs signalisiert, sanieren.

Auf dem Gelände des alten Passagierbahnhofs (heutiger Güterbahnhof) am Westeingang der Stadt (Palaiou Stathmou Str. 4) sind das Bürogebäude der Gesellschaft Östlicher Eisenbahnen und zwei Maschinenräume erhalten. Der Neue Bahnhof (Monastiriou Str. 28) wurde 1937 von den Deutschen Kleinschmidt und Jordan entworfen und stellt heute den größten Baukomplex dieser Art in Griechenland dar. Das Gebäude der alten Militärstation der Bahngesellschaft 'Jonction Salonique-Constantinople' (innerhalb der Bahnanlagen zur Wagonauswahl, Gemeinde Kordelio-Evosmos, Nea Monastiriou Str. 7b) wurde 1894-96 erstellt und dient heute als Museum des Freundes- und Förderkreises der Eisenbahn von Thessaloniki, des Eisenbahnfreunde von Thessaloniki. In der 26. Oktovriou Straße versammeln sich die wichtigsten historischen Industriebauten und -komplexe von West-Thessaloniki: der ehemalige Industriekomplex der Brauerei OLYM-POS-Karolos FIX (26. Oktovriou Str. 47); das alte zentrale Pumpwerk des Abwasser- und Wasserversorgungsunternehmens (O.Y.TH./E.Y.A.TH.), das heute als Wasserversorgungsmuseum fungiert (26. Oktovriou Str. 49); die Alten Öffentlichen Schlachthöfe (26. Oktovriou Str. 53), die die Stadtgemeinde von Thessaloniki frisch sanieren ließ; die ehemalige Gerberei der Brüder Georgiou, die heute als das Hotel Porto Palace funktioniert (26. Oktovriou Str. 65); die ehemalige Gerberei der Brüder Noussias & Co., die heute zum Musikclub Block 33 geworden ist (26. Oktovriou Str. 33); die ehemalige Textilfabrik Ioutis Torres & Co., die heute die sogenannte Vilka' konstituiert (Veranstaltungsraum/Musikbühne, 26. Oktovriou Str. und Andreou Georgiou Str.); der alte Baukomplex des Gasunternehmens, der

heute die Büros der Regionalen Einheit von Thessaloniki beherbergt (26. Oktovriou Str. und Kefallinias Str.); die Chatziyannakis-Altinalmasis-Mühle, die seit 1993 als Veranstaltungs- und Kulturkomplex 'Mylos' fungiert (Andreou Georgiou Str. 56).

In der Lagada Straße liegt der ehemalige Komplex der Makedonischen Seidenfabrik 'Ilios', der seit 1994 als 7. Grundschule der Gemeinde Neapoli dient (Lagada Str. 134).

Bemerkenswerte Bauten, Komplexe und historische Orte in West-Thessaloniki

Das Priesterseminar des Lazaristen-Klosters (Kolokotroni Str. 25-27, Gemeindebezirk Stavroupoli, Gemeinde Pavlos Melas) wurde 1997 im Rahmen der Auszeichnung von Thessaloniki als 'Europäische Kulturhauptstadt' saniert und beherbergt seitdem das Staatliche Museum Moderner Kunst. Der Komplex des alten Militärlagers Pavlos Melas (Lagada Str.) ist einer der wenigen großen, unbebauten Teile von West-Thessaloniki und wird als Ort von historischem Gedenken bewahrt – u.a. wurde er während der deutschen Besatzung als Haftraum genutzt. Im Gemeindebezirk Stavroupoli sind viele große ehemalige Tabaklager aus der Nachkriegszeit erhalten, die die starke

Η Βίλλα Μορυτώχ, όπου στεγάζεται η Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης.

Die Villa Mordoch, die heute die Städtische Pinakothek Thessaloniki beherbergt.

Entwicklung des Tabakhandels in Thessaloniki bezeugen und heute ungenutzt bleiben. Der Alliierten-Friedhof Zeitenlik in der Lagada Straße ist der größte Militärfriedhof von Griechenland. Er umfasst die Leichname von ungefähr 21.000 toten Soldaten (Serben, Briten, Franzosen, Russen, Italiener) der Alliierten Mächte der Entente Cordiale, welche im Ersten Weltkrieg an der Mazedonischen Front für die Armeé d'Orient kämpften.

Ost-Thessaloniki - der Pyrgon-Bezirk

Vor dem Jahr 1885 war die Anzahl der Bauten im östlichen Gebiet außerhalb der Mauern beschränkt; es gab große Anbauflächen, die allmählich in Grundstücke umgewandelt wurden. Der Bezirk entwickelte sich rasch. Hauptsächlich Familien mit hohem Einkommen und mit unterschiedlichem ethnischem Hintergrund haben sich dort angesiedelt. Nebenbei wurden auch kleinere Bauten für die Mittelschicht oder auch für niedrigere Schichten errichtet. Die sprunghafte Entwicklung des Bezirks ging bis Ende der osmanischen Herrschaft weiter. Die verschiedenen ethnischen Gemeinden und die osmanische Verwaltung haben dort im Rahmen einer allgemeinen Modernisierung Kliniken, öffentliche Gebäude und sogar Industrieanlagen eröffnet. An dieser Stelle werden die wichtigsten historischen Gebäude, die heute außerdem noch auf der östlichen Seite der Stadt außerhalb ihres historischen Zentrums erhalten sind, kurz erwähnt. Anfänglich werden diejenigen, die öffentlichen Zwecken dienen, dargestellt und anschließend der Pyrgon-Boulevard und einige seiner Villen erläutert. Einige moderne Baukomplexe, die als architektonische Monumente designiert worden sind, werden auch erwähnt:

Das CHANTH-Gebäude (Christlicher Verein Junger Menschen, CHANTH-Platz), die armenische Kirche (Dialetti Str. 4), das archäologische Museum von Thessaloniki (CHANTH-Platz), das Museum für Byzantinische Kultur von Thessaloniki (L. Stratou 2), das Gebäude des 3. Armeekorpses (Hauptquartier, ehemalige türkische Kaserne, L. Stratou Str., gegenüber dem Museum für Byzantinische Kultur), das Krankenhaus für Infektionskrankheiten (Italienisches Krankenhaus, G. Lambraki Str. 13), das Papafeion-Waisenhaus Meliteus' (Papafi Str. 33), das Alte Russische Krankenhaus – Historisches Archiv von Makedonien (Papanastasiou Str. 21), das Yeni Tzami (Altes Archäologisches Museum, Archäologikou Mouseiou Str. 30), das Krankenhaus für Geschlechtskrankheiten (Chalkidikis Str. 51 und Delfon Str. 124).

Die großen Industrieanlagen im östlichen Erweiterungsgebiet der Stadt hemmten seine Entwicklung zum Wohngebiet nicht, sondern stellten dadurch einen beliebten Wohnort für die Spitzenverdiener der obersten sozialen Schichten dar. Diese Anlagen charakterisierten und prägten den Charakter sowohl einzelner Straßen als auch ganzer Stadtviertel. Wir beschränken uns auf nur zwei von diesen industriellen Komplexen, die sehr bedeutend für die Stadt waren und bis heute den Charakter der Nachbarschaft in ihrem direkten Umfeld bestimmen: Die Textilfabrik YFANET (Papafi-Perdika-Omirou-Ioanninon-Ydras Str.) und die Mühlen Allatini (Depot-Bezirk, G. Papandreou Str. und Laskaratou Str. 2).

Der Bezirk von Pyrgon oder Exochon entlang der Pyrgon Allee (heute als Vasilissis Olgas und Vasileos Georgiou Alleen bekannt) war bis zu den ersten Nachkriegsjahren einer der bedeutendsten und typischsten Stadtteile von Thessaloniki. Seine Entwicklung begann, als die Ufermauer und ein Teil des Abschnitts der östlichen Mauer im historischen Stadtkern abgerissen wurden, was den Entwurf der Hamidie Allee (heute als Ethnikis Amynis Allee bekannt) und einer späteren Erweiterung der Stadt zum östlichen Gebiet außerhalb des Zentrums ermöglichte.

1883 beschreibt Moraitopoulos die ländlichen Anwesen wohlhabender Familien in diesem Gebiet, die er 'Pyrgoi' (Türme) nennt. Diese Anwesen, berichtet er, "decken einen großen Teil der Uferpromenade bis zur Dampfmühle von Herrn Allatini ab". Die 'Pyrgoi' auf beiden Seiten der Hauptstraße des Bezirks, der als Alatini Degirmeni (Allatini-Mühle Allee), Sahilhaneler (Allee der Häuser am Meer) oder landläufig als Pyrgon Boulevard bekannt war, wurden bis 1912 auf einhundert erhöht. Darunter tauchten auch kleinere Häuser von weniger wohlhabenden Familien auf. Die Menschen wohnten dort miteinander unabhängig von ihrer Religionszugehörigkeit, was recht untypisch für die restlichen Stadtteile von Thessaloniki war.

Ein Teil dieser feinen Häuser wurde nach Plänen von prominenten Architekten der Zeit wie V. Poselli, P. Arrigoni und X. Paionidis errichtet. Es ist auch bemerkenswert, dass sowohl bekannte als auch weniger bekannte Architekten einen besonderen Eklektizismus übernommen haben, der Elemente von Neoklassizismus, Renaissance, Barock und Jugendstil kombiniert. Eine gesonderte Erwähnung verdient das Château mon Bon-

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης που ανεγέρθηκε το 1993, σε σχέδια του Κυριάκου Κρόκου. Das Museum für Byzantinische Kultur von Thessaloniki, 1993 nach den Plänen von Kyriakos Krokos errichtet.

heur mit seinen mittelalterlichen Zinnen und seinen Außenflächen aus unbeschichteten Ziegelsteinen sowie die Casa Bianca, wo der Jugendstil in einer einzigartigen Kombination mit Elementen des Klassizismus und der Renaissance herrscht. Ansonsten sind die Bauweise und die generelle Gestaltung des Grundrisses weniger innovativ. Im Allgemeinen sind diese imposanten Gebäude frei in reichlich bepflanzte Gärten integriert, während ihre jeweiligen Räume auf beiden Seiten der Zentralhalle oder des -flurs platziert sind. An den schmalen Seiten ist der Haupteingang zu finden.

In der Zwischenkriegszeit wurde der Gebäudebestand der Allee um eine gewisse Anzahl von Neubauten erweitert, deren Form von zeitgenössischen architektonischen Bewegungen (Bauhaus, Art Deco) beeinflusst war. Gleichzeitig wurden aber viele imposante Villen wegen der Auswanderung vieler muslimischen und mehrerer jüdischen Familien verlassen. Die gleichzeitige Erweiterung des Besitzerkreises aufgrund von Verkauf oder Erbschaft hat zur Verdrängung der ursprünglichen Funktion vieler Bauten und zur ihrem öffentlichen Gebrauch geführt. Darüber hinaus wurde nach der Kleinasiatischen Katastrophe 1922 die Mehrheit der verlassenen Bauten zur Unterbringung von Flüchtlingen genutzt. Wegen der Zwangsevakuierung der jüdischen Einwohner der Allee durch die Besatzer wurden noch mehr Häuser während des Zweiten Weltkrieges verlassen. Außerdem wurde eine große Anzahl von Häusern beschlagnahmt. Nach dem Ende der Besatzung änderte sich erneut der Besitzerstatus vieler Anwesen aufgrund des Verlustes von Menschenleben, der Konfiszierungen und des sogenannten Eigentumsaustausches. In der Nachkriegszeit hat sich der besondere Charakter des Bezirks radikal geändert. Vorstellungen über bessere Lebensumstände diktierten einfachen Menschen, ihre Grundstücke und Häuser an Bauunternehmern zu verkaufen, um eine Wohnung im mehrstöckigen Neubau als Gegenleistung zu bekommen. Zur Folge wurden die Bauregelungen exzessiv ausgenutzt; in den '60er und '70er Jahren hat eine massive Errichtung von charakterlosen Hochhäusern stattgefunden, sowohl auf beiden Seiten der Allee als auch auf Grundstücken, die durch die Garteneinteilung der ursprünglichen Villen entstanden. Hinzu ist auch der Bau von Hochhäusern sogar an der Stelle von Pyrgoi und kleineren Häusern gekommen, die im Rahmen von Unwissenheit und Gleichgültigkeit gegenüber dem modernen architektonischen Erbe abgerissen wurden. Leider wurden nur 22 Villen gerettet. Die meisten werden heute genutzt und nur ganz wenige sind verlassen. Die erhaltenen Villen sind folgende (frühere Nutzungen, durch die die Gebäude bekannt wurden, sowie der heutige Gebrauch werden in Klammern erwähnt): Villa Allatini (L. V. Olgas 198, heute Sitz der Präfekturbehörde von Thessaloniki); Haus in Delfon Str. 201 (und L. V. Olgas Str., nicht bewohnt); Casa Bianca (Fernandez-Einfamilienhaus, L. V. Olgas Str. 214, heute Ausstellungsraum der Städtischen Pinakothek); Villa Nechama (L. V. Olgas Str. 203, heute Buchhandlung und Institut für Nachhilfeunterricht); Haus von Seifullah Pascha oder Villa Mordoch (L. V. Olgas Str. 162, ehemalige Martiou-Filiale der Sozialversicherungsanstalt, heute werden dort die Städtische Pinakothek und die Büros des 5. Gemeindebezirks beherbergt); Villa Hirsch (L. V. Olgas Str.144, ehemaliges 1. Polizeirevier, heute nicht bewohnt); Marokou-Einfamilienhaus (L. V. Olgas Str. 133, ehemalige Schule/Internat der Nationalen Stiftung für den Schutz von Taubstummen, heute Büros einer öffentlichen Behörde); Villa Hatzilasarou (L. V. Olgas Str. 131, Siaga-Haus, immer noch bewohnt); Villa Ahmed Kapantzi (L. V. Olgas Str. 108, ehemaliges 5. und 8. Jungengymnasium, heute Bildungszentrum der Kulturstiftung der Nationalbank von Griechenland); Chateau mon Bonheur (L. V. Olgas Str. 110, unbewohnt); Villa Ahmed und Yusuf Kapantzi (L. V. Olgas Str. 105, ehemalige NATO-Büros, heute Sitz der Organisation für Planung und Schutz der Umwelt von Thessaloniki); Villa Yiako Modiano (L. V. Olgas Str. 84, ehemalige Residenz des Gouverneurs, heute Volks- und Ethnologiemuseum von Makedonien und Thrakien); Haus in L. V. Olgas Str. 71 (ehemalige Korais-Schule, heute Kita/Kindergarten); Villa Osman Ali Bey (L. V. Olgas Str. 36, ehemaliges Waisenhaus 'Melissa', heute Sitz des Zentrums Byzantinischer Recherche AUTh); Villa Hafiz Bey (L. V. Olgas Str. 32, heute Blindenschule), Villa Tzeborga (L. V. Olgas Str. 20, ehemaliges italienisches Konsulat, heute unbewohnt), Villa Themeli (L. V. Olgas Str. 24, früher Villa Levi Modiano und Michailidis-Einfamilienhaus); Villa Josef Modiano (L. V. Olgas Str. 5, Nebengebäude des 1. Jungengymnasiums); Villa Hatzimisef (L. V. Olgas Str. 3, ehemaliges 1. Jungengymnasium, heute 1. Gymnasium von Thessaloniki), Villa Navaro (L. V. Georgiou Str. 29, heute Zentrale eines Privatunternehmens); Villa Ivan Hatzimisef (L. V. Georgiou Str. 27, früher hat sie die 12. Grundschule beherbergt); Villa der Brüder Hatzimisef (L. V. Georgiou Str. 25, ehemalige Taubstummenschule, heute Café-Restaurant).